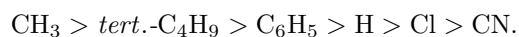

О. В. Суховєєв, член-кореспондент НАН України Г. О. Ковтун,
В. В. Суховєєв

Реакційна здатність пероксильних радикалів із заміщеними біс(N-фенілантранілатами) кальцію

The interaction rate constants of peroxide radicals of $ROO\cdot$ ($R = C_6H_5CH(CH_3)$, $C_6H_5(CH_3)_2C$, H) with the NH-bond of complex $CaL_2: [2-(4-X-C_6H_4NH)C_6H_4COO]_2Ca$ ($X = H, CH_3, tert.-C_4H_9, C_6H_5, Cl, CN$) ($k_1, l/mol \cdot s$) are measured at $70-90^\circ C$. It is shown that the values of k_1 do not depend on the structure of a substituent R in the radical $ROO\cdot$ and are determined by the electronic distribution of an NH-bond. The reaction rate constants of radicals of $C_6H_5CH(CH_3)$ with CaL_2 grew in the line of increasing the electron-donor characteristics of substituents X:

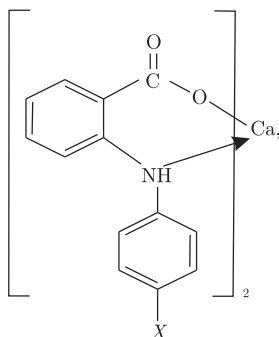

The obtained coefficient of linear correlation $\rho = -1.5$ of $\lg k_1$ and the σ^+ constants of substituents X in CaL_2 corresponds to the realization of a polar transient state of the reactions under study.

Біс(N-фенілантранілати) неперехідних металів здатні інгібувати радикально-ланцюгове окиснення органічних сполук [1, 2]. Лімітувальна стадія в механізмі цих перетворень — відрив атома водню координованого NH-зв'язку ліганду пероксильним радикалом ($ROO\cdot$) з утворенням N-центрованого радикала ($>N\cdot$) та гідропероксиду ($ROOH$) [1]:

У даній роботі вперше досліджено реакційну здатність пероксильних радикалів $ROO\cdot$ із заміщеними біс(N-фенілантранілатами) кальцію:

де $X = CH_3, tert.-C_4H_9, C_6H_5, H, Cl, CN$.

Комплекси кальцію (CaL_2) синтезували у водних розчинах NaL і хлориду $CaCl_2$ (мольне співвідношення 1 : 2) при кімнатній температурі за загальною методикою [3]. Елементний аналіз (C, H, N) та ІЧ-спектри бензольних розчинів отриманих сполук відповідали формулі CaL_2 .

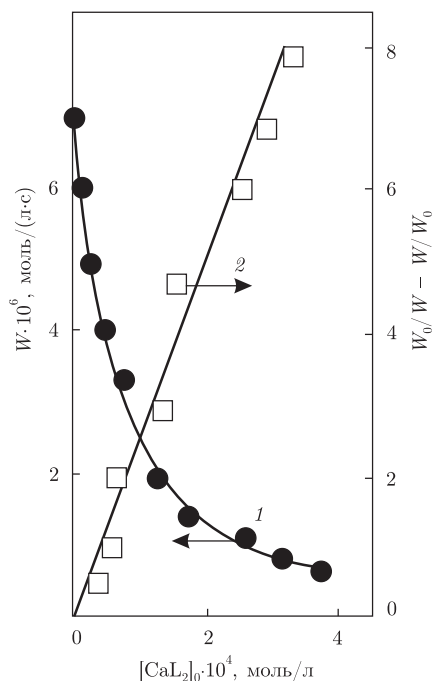

Рис. 1. Залежність швидкості окиснення етилбензолу (1) та параметра $W/W_0 - W_0/W$ (2) від початкової концентрації комплексу CaL_2 при 90°C та $W_i = 2,8 \cdot 10^{-7}$ моль/(л · с)

Кінетичні дослідження проведені на прикладі інгібованого окиснення кумолу, етилбензолу та циклогексадієну-1,3. Носіями ланцюгів їх окиснення ($75\text{--}90^\circ\text{C}$) є різні за будовою пероксильні радикали $\text{ROO}\cdot$ ($R = \text{C}_6\text{H}_5\text{CH}(\text{CH}_3)$, $\text{C}_6\text{H}_5\text{C}(\text{CH}_3)_2$, H) [4, 5].

Константи швидкості k_1 обчислювали, згідно з рівнянням [4]:

$$k_1 = \left(\frac{W_0}{W} - \frac{W}{W_0} \right) \cdot \frac{(W_i \cdot k_t)^{1/2}}{2[\text{CaL}_2]_0}, \quad (2)$$

де W і W_0 — експериментально розраховані швидкості окиснення субстратів RH відповідно у присутності та відсутності CaL_2 за методикою роботи [4]; W_i — швидкість генерування вільних радикалів при термічному розпаді азоізобутиронітрилу [4]; k_t — константа швидкості обриву ланцюгів окиснення RH при взаємодії двох пероксильних радикалів [5, 6].

Використовуючи рівняння (2) і залежність початкової швидкості окиснення W від концентрації CaL_2 (рис. 1), було обчислено константи k_1 . Залежності від природи замісника R у радикалі пероксильного $\text{ROO}\cdot$ при 75°C мають такі значення:

H, $\text{C}_6\text{H}_5\text{CH}(\text{CH}_3)$, $\text{C}_6\text{H}_5\text{C}(\text{CH}_3)_2$;

відповідно k_1 , л/(моль · с): $(1,8 \pm 0,3) \cdot 10^4$, $(2,1 \pm 0,2) \cdot 10^4$, $(1,9 \pm 0,2) \cdot 10^4$.

Константи швидкості (k_1) взаємодії пероксильних радикалів $\text{C}_6\text{H}_5\text{CH}(\text{CH}_3)\text{OO}\cdot$ з NH-групою комплексів $[2-(4-X-\text{C}_6\text{H}_4\text{NH})\text{C}_6\text{H}_4\text{COO}]_2\text{Ca}$ залежно від природи замісника X (k_1) при 90°C та електронні константи σ^+ замісників X :

CH_3 , *трет.*- C_4H_9 , C_6H_5 , H, Cl, CN;

відповідно k_1 , л/(моль · с): $(6,8 \pm 0,1) \cdot 10^4$, $(7,3 \pm 0,2) \cdot 10^4$, $(4,8 \pm 0,1) \cdot 10^4$, $(2,8 \pm 1) \cdot 10^4$, $(2,6 \pm 0,2) \cdot 10^4$, $(0,27 \pm 0,02) \cdot 10^4$;

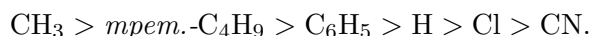
відповідно σ^+ [7]: $-0,256$, $-0,275$, $-0,085$, 0 , $0,035$, $0,674$.

Аналіз величин k_1 дозволяє зробити такі висновки:

1. Для реакції пероксильних радикалів з NH-зв'язком комплексу кальцію ($X = \text{H}$) величини констант (75°C) близькі за значеннями $k_1 = (1,9 \pm 0,2) \cdot 10^4$ л/(моль · с). Отже, природа замісників R у пероксильному радикалі $\text{ROO}\cdot$ істотно не впливає на його реакційну здатність з NH-зв'язком комплексу CaL_2 . Причина цього полягає, очевидно, в тому, що електронні ефекти замісника R істотно не передаються через пероксильну групу радикала $\text{ROO}\cdot$. Про це, наприклад, свідчить відома міцність OH-зв'язку в гідропероксидах різної будови: тетралілу, *трет.*-бутилу, ізопропілбензилу і H_2O_2 , які незалежно від будови замісників R у молекулі гідропероксиду ROOH становлять (89 ± 1) ккал/моль [5].

Спостережувана незалежність k_1 від будови пероксильного радикала дозволяє тестувати антиокисні присадки до практично важливих органічних матеріалів (мастила, палива, лікарські та парфумерні препарати тощо) на прикладі результатів дослідження модельних реакцій інгібованого окиснення індивідуальних вуглеводнів $R\text{H}$.

2. Константи швидкості k_1 зростають зі збільшенням електронодонорної здатності замісників X , які спряжено-зв'язані з NH-зв'язком ліганду (див. вище, 90°C):

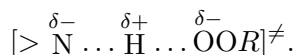
Так, при переході від замісника $X = \text{CN}$ до $X = \text{CH}_3$ значення k_1 зростає в 25 разів.

Для значень k_1 характерна кореляція з σ^+ -константами Брауна замісників X [7] (лінійний коефіцієнт регресії $\gamma = 0,98$), яка підпорядковується рівнянню Гаммета:

$$\lg k_1^X = \lg k_1^{\text{H}} - 1,5\sigma^+, \quad (3)$$

де k_1^X і k_1^{H} — відповідно константи швидкості реакції (1) для заміщеного і не заміщеного комплексу CaL_2 .

Згідно з отриманою лінійною кореляцією (3), реакційна здатність NH-зв'язку визначається не будовою радикала $\text{ROO}\cdot$, а електронним розподілом NH-зв'язку. Високе абсолютне значення константи $\rho = 1,5$ вказує на те, що в перехідному стані реакції (1) реалізується полярний перехідний стан [5, 6]:

Таким чином, отримані результати свідчать про нові можливості спрямованого пошуку інгібіторів окиснення органічних сполук серед комплексів неперехідних металів з N-фенілантраніловою кислотою та її похідними.

1. Суховеев О. В., Ковтун Г. О., Суховеев В. В. Біс(N-фенілантранілати) металів в обриві ланцюгів окиснення органічних сполук // Доп. НАН України. – 2007. – № 10. – С. 138–141.
2. Суховеев О. В., Ковтун Г. О., Суховеев В. В. Каталіз обриву ланцюгів окиснення 1, 3-циклогексадієну біс(N-фенілантранілатами) неперехідних металів // Там само. – 2007. – № 11. – С. 139–143.
3. Суховеев В. В., Ковтун Г. О. Металокомплексні сполуки на основі похідних сульфолену-3: антиокиснювальна ефективність // Катализ и нефтехимия. – 2001. – № 8. – С. 1–9.
4. Ковтун Г. А., Моисеев И. И. Металлокомплексные ингибиторы окисления. – Киев: Наук. думка, 1993. – 224 с.
5. Ковтун Г. А., Плужников В. А. Химия ингибиторов окисления органических соединений. – Киев: Наук. думка, 1995. – 296 с.
6. Денисов Е. Т. Константы скорости гомолитических жидкофазных реакций. – Москва: Наука, 1971. – 712 с.
7. Гордон А., Форд Р. Спутник химика. – Москва: Мир, 1976. – 542 с.

Інститут біоорганічної хімії та нафтохімії
НАН України, Київ

Надійшло до редакції 06.03.2008